

Revoluția Franceză

Deși nu există un acord general al istoricilor cu privire la cauzele care au generat Revoluția Franceză, câteva dintre acestea se pot enumera:

1. O categorie socială nouă și din ce în ce mai numeroasă, formată din oameni prosperi, comercianți, manufacturieri, practicanți ai unor profesii liberale, cunoscuți în general sub denumirea de burghezie și apărută ca rezultat la dezvoltării economice din secolul al XVIII-lea, deci această burghezie resimțea excluderea sa din viața politică și de la ocuparea funcțiilor politice;
2. Țărănimea era în mod acut conștientă de starea în care se găsea și era din ce în ce mai puțin dispusă să suporte poverile unui sistem feudal anacronic;
3. Filosofi iluminiști, cei care scriau despre nevoia de reforme sociale și politice, erau mai citiți în Franța decât în oricare altă țară din Europa;
4. Participarea Franței la Războiul de independență american aduse finanțele publice în pragul colapsului;
5. Recolta extrem de slabă din cursul anului 1788, dar și perioada economică destul de dificilă creaseră o stare de tensiune destul de evidentă în rândul populației.

Revolta aristocratică: 1787-1789

Posibilitatea unei revoluții în Franța s-a conturat în februarie 1787, în momentul în care controlorul general al finanțelor, Charles-Alexandre de Calonne, a convocat adunarea „notabililor” (prelați, marea nobilime, câțiva reprezentanți ai burgheziei), pentru a le propune o reformă menită să reducă deficitul bugetar prin creșterea taxelor și impozitelor asupra claselor privilegiate. Adunarea a respins asemenea reforme și a sugerat convocarea Statelor Generale, reprezentând clerul, nobilimea și starea a treia (oamenii de rând), State Generale care nu mai fuseseră convocate din 1614. Eforturile depuse de succesorii lui Calonne de a impune reformele fiscale, în ciuda rezistenței claselor privilegiate, a condus la așa-numita revoltă a „corpurilor aristocratice”, mai ales a parlamentelor (la vremea respectivă erau cele mai importante curți de justiție). În primăvara și vara anului 1788, tensiunea a cuprins populația din Paris, Grenoble, Dijon, Toulouse și Rennes. Regele Ludovic al XVI-lea a trebuit să intervină. A numit un ministru al finanțelor care era deschis reformelor, Jacques Necker, și a promis să convoace Statele Generale în mai 1789. De asemenea, a acordat o mai mare libertate presei. Alegerile pentru Statele Generale, desfășurate în ianuarie-aprilie 1789, au fost marcate de noi turbulențe și nemulțumiri. În acest context, alegătorii au elaborat cunoscutele „caiete de doleanțe”, care cuprindeau nemulțumirile și speranțele lor. Au fost aleși 600 de deputați pentru starea a treia, 300 pentru nobili și 300 pentru cler.

Evenimentele din 1789

Statele Generale s-au întrunit la Versailles, pe 5 mai 1789. Imediat, ele s-au divizat asupra unei probleme fundamentale: ar trebui să voteze individual, avantajând starea a treia, sau pe stări, ceea ce îi avantaja pe nobili și pe clerici, cele două clase privilegiate? Pe 17 iunie, în contextul acestei dispute juridice, deputații stării a treia s-au autodeclarat Adunare Națională; au amenințat că vor continua lucrările, în caz de nevoie, fără ceilalți deputați. Acești deputați ai stării a treia erau susținuți inclusiv de mulți preoți de parohii, care erau mai numeroși între clerici decât fețele bisericesti superioare. Regele a fost și el nevoit să îi îndemne pe deputații nobilimii și ai clerului să se alăture adunării, acesta luându-și oficial numele de Adunare Națională Constituantă, pe 9 iulie. În același timp, însă, regele a început să adune trupe pentru a o dizolva.

Zvonurile despre o conspirație aristocratică în care erau implicați regele și cei privilegiați pentru a răsturna starea a treia a determinat Marea Teamă din iulie 1789, când țărani erau practic panicați. Concentrarea trupelor în jurul Parisului și demiterea lui Necker au provocat insurecția

din Paris. Pe 14 iulie, mulțimea a ocupat Bastilia, un simbol al tiraniei regelui. Din nou, regele a fost nevoit să intervină; trecând prin Paris el a trebuit să accepte suveranitatea poporului și să poarte cocarda tricoloră.

În provincie, Marea Teamă din iulie i-a determinat pe țărani să se ridice împotriva nobililor lor. Adunarea Națională Constituantă nu mai avea decât o soluție: pe 4 august 1789 a decretat abolirea regimului feudal și a obligațiilor feudale (zeciuiala). Apoi, pe 26 August a adoptat „Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului”, proclamând libertatea, egalitatea, inviolabilitatea proprietății și dreptul de a rezista în fața opresiunii.

Decretele din 4 august și Declarația erau documente așa de inovatoare, încât regele a refuzat să le sancționeze. Parizienii s-au răsculat din nou pe 5 octombrie, mărșăluind spre Versailles și au adus familia regală înapoi la Paris. Între timp, adunarea Națională Constituantă lucra la o Constituție.

Francezii au participat nemijlocit la această perioadă de efervescență politică. Zeci de ziare necenzurate îi informau pe cetățeni în legătură cu evenimentele, iar cluburile politice le permiteau să își exprime opiniile.

Noul Regim

Adunarea Națională Constituantă a continuat să ia măsuri pentru eliminarea feudalismului, a eliminat vechile „ordine” și privilegii, a stabilit egalitate între oameni (cel puțin în Franța, pentru că în coloni sclavia încă funcționa) și a făcut ca mai mult de jumătate dintre bărbații adulți să aibă drept de vot, deși foarte puțini îndeplineau condițiile pentru a fi aleși. Decizia de a naționaliza pământurile Bisericii Catolice din Franța pentru a achita o parte din datoria publică a dus la o largă redistribuire a proprietății. Burghezia și țăranii au fost cei care au beneficiat cel mai mult de pe urma ei. Lipsind biserica de resurse, Adunarea a reorganizat Biserica prin adoptarea „Constituției civile a clerului”, respinsă, însă, de o parte a poporului și de mare parte a clerului.

Sistemul administrativ complicat al vechiului regim a fost abolit de Adunare, fiind înlocuit cu unul mai rațional, bazat pe împărțirea Franței în departamente, districte, cantoane și comune, conduse de adunări alese.

Adunarea Națională Constituantă a încercat să creeze un regim monarhic în care puterea legislativă și executivă să fie împărțite între Adunare și rege. Acest regim ar fi putut funcționa dacă regele ar fi dorit să colaboreze cu noile autorități, dar Ludovic al XVI-lea era un rege slab și ezitant, prizonier al sfătuitorilor lui aristocrați. Pe 20-21 iunie 1791 a încercat să părăsească ara, dar a fost prins și adus înapoi în Paris.

Contrarevoluția, regicidul și teroarea

Un număr de contrarevoluționari – nobili, clerici, chiar burghezi – au ales să părăsească Franța și ca emigranți au format unități armate la granița de NE a Franței căutând și sprijinul monarhilor din Europa. Aceștia, la rândul lor, au fost inițial indiferenți la evenimentele din Franța, dar au început să se îngrijoreze în momentul în care Adunarea Națională Constituantă a proclamat un principiu revoluționar, anume, dreptul la autodeterminare al poporului. În baza acestui principiu, teritoriul papal de la Avignon a fost reintegrat Franței în septembrie 1791. La începutul anului 1792, atât radicalii care erau nerăbdători ca revoluția și principiile ei să se răspândească, cât și regele, care spera ca un război să îl salveze, aveau viziuni agresive. Franța a declarat război Austriei pe 20 aprilie 1792.

În prima fază a războiului (aprilie-septembrie 1792) Franța a suferit multe înfrângeri; Prusia s-a alăturat războiului în iulie, iar armata austro-prusacă a trecut granița înaintând rapid spre Paris. Crezând că au fost trădați de rege și de aristocrați, revoluționarii din Paris s-a revoltat din nou pe 20 august 1792, au ocupat Palatul Tuileries, unde se afla Ludovic al XVI-lea și au arestat familia regală. La începutul lui septembrie, mulțimea pariziană a pătruns în închisori și i-

au masacrat pe nobilii și clericii ce se aflau acolo. Între timp, tot mai mulți voluntari se alăturau armatei pentru că Revoluția a trezit naționalismul francezilor. Într-un efort final, forțele franceze i-au oprit pe prusaci la Valmy, pe 20 septembrie 1792. În aceeași zi, o nouă adunare, Convenția Națională, s-a întrunit. A doua zi a proclamat abolirea monarhiei și instaurarea republicii.

În a doua fază a războiului (septembrie 1792-aprilie 1793), revoluționarii francezi au obținut victorii importante. Belgia, Renania, Savoia, Nisa au fost ocupate de armatele franceze. Între timp, Convenția Națională era divizată între Girondini, care doreau să organizeze o republică burgheză în Franța și să răspândească revoluția în întreaga Europă, și Montaniarzii, care, în frunte cu Robespierre, doreau să ofere claselor celor mai de jos ale societății franceze o pondere cât mai mare în viața politică și economică a Franței. În ciuda eforturilor Girondinilor, Ludovic al XVI-lea a fost judecat de Convenție, condamnat la moarte pentru trădare și executat pe 21 ianuarie 1793.; regina, Maria-Antoaneta, a fost ghilotinată nouă luni mai târziu.

În primăvara lui 1793, războiul a intrat în cea de-a treia fază, marcată de câteva înfrângeri ale francezilor. Austria, Prusia, Marea Britanie au format o coaliție (numită mai târziu Prima Coaliție) la care au aderat mare parte a suveranilor din Europa. Franța a pierdut Renania și Belgia, iar forțele invadatoare amenințau Parisul. Aceste înfrângeri i-au radicalizat și mai mult pe extremiști. Lideri girondini au fost alungați din cadrul Convenției Naționale, iar Montaniarzii, care aveau sprijinul sanculoților parizieni (din francezul sans-culotte) (muncitori, meseriași) au preluat puterea și au menținut-o până la 9 Thermidor anul II (27 iulie 1794), potrivit noului calendar republican francez. Montaniarzii erau burghezi liberali ca și Girondini, dar la presiunile sanculoților și pentru a face față agresiunii din exterior au o politică economică și socială radicală. Au introdus controlul guvernamental asupra prețurilor, au impus taxe suplimentare pentru cei bogați, au introdus un soi de asistență socială pentru cei săraci și cu dizabilități, au declarat că educația trebuie să fie gratuită și obligatorie și au ordonat confiscarea și vânzarea averilor celor care emigraseră. Aceste măsuri excepționale au provocat reacții violente: Războaiele din Vandeea, pornirile federaliste din Normandia și Provence, revolte la Lyon și Bordeaux. Toată această opoziție a fost înfrântă prin intermediul terorii (19 Fructidor, anul I – 9 Thermidor, anul II adică 5 septembrie 1793-27 iulie 1794) în timpul căreia au fost făcute peste 300.000 de arestări, 17.000 au fost condamnați la moarte și executați, și mulți alți opozanți au fost omorâți în închisori și fără nici un fel de proces. În același timp, guvernul revoluționar a adunat o armată de circa un milion de oameni.

Războiul a intrat în cea de-a patra fază la începutul primăverii 1794. O victorie strălucită asupra Austriei, la Fleurus, pe 8 messidor, anul II (26 iunie 1794), le-a permis francezilor să reocupe Belgia. Această victorie a făcut ca teroarea, restricțiile economice și sociale să nu mai aibă rost. Robespierre (Incoruptibilul), cel care le susținuse a fost alungat din Convenția Națională pe 9 Thermidor, anul II (27 iulie 1794) și executat a doua zi. Încurajați de căderea lui Robespierre, opozanții revoluției au reînceput agitația. Convenția Națională a început să dezbată o nouă Constituție; în vest și sud-est o „teroare albă” regalistă s-a dezlănțuit. Regaliști au încercat chiar să preia puterea la Paris, dar au fost zdrobiți de tânărul general napoleon Bonaparte pe 5 octombrie 1795. Peste doar câteva zile Convenția Națională s-a dispersat.

Directoratul și expansiunea Revoluției

Constituția anului III pe care o adoptase Convenția Națională a plasat puterea executivă în mâinile unui Directorat format din 5 oameni, iar pe cea legislativă în mâinile a două camere (Consiliul Bătrânilor și Consiliul celor 500) numite împreună Corpuri Legislative. Acest regim, în fapt o republică burgheză, ar fi putut aduce stabilitate dacă războiul între revoluționari și contrarevoluționari nu s-ar fi perpetuat prin Europa. Mai mult, războiul a accentuat opoziția care exista între Directorat și consiliile legislative. Aceste dispute au fost încheiate prin două lovituri de stat: cea din 4 septembrie 1797 când regaliștii au fost înlăturați din Directorat și din consiliile

legislative și cea din 18 Brumar, anul VIII (9 noiembrie 1799), când napoleon Bonaparte a abolit Directoratul devenind liderul Franței ca „prim consul”.

Între timp, progresele armatei franceze în Europa au continuat. Renania și Olanda au fost ocupate, iar în 1795 Olanda, Toscana, Prusia și Spania au fost nevoite să negocieze pentru pace. Când armatele franceze conduse de Napoleon au intrat în Italia (1796), Sardinia s-a predat rapid. Austria a cedat cea din urmă (Tratatul de la Campo Formio 1797). Cea mai mare parte a țărilor ocupate de francezi au fost organizate ca „republici surori”, cu instituții după modelul celor create de revoluția Franceză.

Dar pacea nu a împiedicat expansiunea revoluției în Europa. Astfel, în 1798-1799, armatele franceze au intrat în Elveția, Statele Papale și Neapole. Marea Britanie, totuși, a rămas în război cu Franța. Neputând debarca pe insulă, Bonaparte a decis să amenințe pe britanici în India, prin ocuparea Egiptului. Un corp expediționar condus de Bonaparte a ocupat cu ușurință Malta și Egiptul, dar convoiul expediționar a fost distrus de flota amiralului Nelson la bătălia Nilului (1 august 1798). Acest dezastru a încurajat formarea unei noi coaliții antifranceze (a doua coaliție) formată din statele europene îngrijorate de răspândirea principiilor revoluționare. Această coaliție formată din Marea Britanie, Austria și Imperiul Otoman a obținut succese importante în primăvara și vara anului 1799 împingându-i pe francezi în frontierele lor. Deruta din rândul armatei i-a permis lui napoleon o nouă lovitură de stat, cea de la 18 Brumar , prin care a înlăturat Directoratul și a impus Consulatul. Deși Napoleon a proclamat sfârșitul Revoluției, chiar el a continuat să răspândească principiile ei prin Europa.

Revoluția franceză: idei și ideologie¹

Andreea Lupșor

Edmund Burke a fost printre primii care a sugerat că filosofii Iluminismului francez erau într-o oarecare măsură responsabili pentru Revoluție. Această idee a fost adoptată și analizată ulterior atât de filosofi, cât și de istorici. Fără îndoială că filosofia a dat ideile, dar cauzele prăbușirii Vechiului Regim trebuie căutate și în consecințele problemelor socio-economice. Însă în desfășurarea Revoluției, ce s-a gândit și ce s-a spus a fost exprimat în termeni proveniți de la teoreticienii politici ai Iluminismului.

Acești teoreticieni promovau idei diferite, dar nici Revoluția nu a fost animată de un singur program revoluționar. Spre deosebire de revoluțiile engleză și americană, cea franceză a trecut prin mai multe faze, fiecare dintre ele o revoluție în sine; pe măsură ce revoluționarii repudiau o politică pentru a adopta o alta, mai mult sau mai puțin diferită de cea precedentă, ei treceau de la ideile unui filosof la ideile altuia.

Prima etapă a Revoluției. Montesquieu și separarea puterilor în stat.

Prima fază a Revoluției Franceze a fost cea dominată de ideile lui Montesquieu, cu precădere cele exprimate în *Spiritul legilor*. Montesquieu susținea că monarhia constituțională liberală era cel mai bun sistem de guvernământ pentru un popor care își dorea libertatea, argumentând că prin împărțirea suveranității între mai multe centre de putere, acestea se puteau controla reciproc pentru a preveni tendințele despotice. Montesquieu era de părere că englezii reușiseră să construiască un asemenea sistem împărțind puterea între Coroană, curțile aristocratice, biserică, nobilime și orașe.

Proiectul lui Montesquieu acorda o bună parte a puterii în stat aristocrației, clasa din care făcea și el parte, atât acelei *noblesse de robe* (aristocrația administrativă), cât și aristocrației tradiționale (*noblesse de race*). Unii dintre cei mai activi participanți în primele stadii ale Revoluției au fost aristocrații care înțelegeau cauza libertății naționale ca fiind legată de interesele proprietăților lor. Când a început Revoluția, Ludovic al XVI-lea a înțeles-o însă ca fiind o încercare a unora dintre cei mai privilegiați supuși ai săi de a face ceea ce făcuseră nobilii englezi în 1688, adică să înlocuiască un monarh absolut cu unul constituțional. Astfel, pentru a nu deveni un alt James al II-lea al Angliei, Ludovic a încercat să fie un William al III-lea.

Contele de Mirabeau, principalul orator revoluționar în prima parte a Revoluției, a promovat ideile lui Montesquieu, cerând o monarhie constituțională. El credea că singurul mod de a asigura libertatea era instituirea unei suveranități împărțite, dar nu era de acord cu Montesquieu cu privire la beneficiarii acestei diviziuni a puterii. Deși făcea parte din nobilime, Mirabeau avea prea puțină simpatie vis-a-vis de egalii săi. Una din principalele diferențe dintre nobilii francezi liberali care s-au afirmat în primele etape ale revoluției – Lafayette, Condorcet, Liancourt, Talleyrand, Mirabeau – și aristocrații englezi din 1688 a fost că ei nu reprezentau ideile majorității membrilor clasei din care făceau parte.

Chiar dinainte de moartea lui Mirabeau, în aprilie 1791, devenise clar că visul lui Montesquieu de a vedea mai multă putere acordată nobilimii și Bisericii era irealizabil. Ordinele privilegiate nu erau dispuse să renunțe la privilegiile pe care le aveau în favoarea unei puteri ce trebuia supusă unui control. În schimb, cei mai puțini privilegiați – oamenii de rând – au fost cei care au cerut să beneficieze de împărțirea suveranității.

Ideea suveranității împărțite a însuflețit lupta pentru libertate, iar Montesquieu a rămas cel mai important filosof politic al Revoluției. Chiar și acei oratori și scriitori care invocau numele lui John Locke ca fiind cel mai mare teoretician al libertății moderne nu se îndepărtau prea mult

¹http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/revolu-ia-franceza-idei-i-ideologie

de concepțiile lui Montesquieu. La urma urmei, acesta se considera ca fiind succesorul lui Locke în tradiția liberală, și pretindea, modest, că doar adaptează principiile generale ale britanicului la situația Franței.

Exista însă un element al gândirii lui Locke de care Montesquieu nu era foarte atras, spre deosebire de revoluționarii francezi, anume teoria sa a drepturilor naturale ale omului la viață, libertate și proprietate. Revoluționarii din Franța au pus foarte mare accent pe această teorie de care se folosiseră și revoluționarii americani cu câțiva ani înainte. Lafayette, care a luptat în Războiul de Independență american, și Condorcet, ce fusese numit cetățean de onoare în New Haven, au fost printre cei mai activi promotori ai Revoluției franceze. În august 1789, Lafayette a elaborat faimoasa *Déclaration des droits de l'Homme et du Citoyen*. Însă, după cum aveau să sublinieze și criticii, o "declarație" nu are nicio putere legislativă, iar proclamarea drepturilor nu a adus nicio modificare în instituțiile și procedurile de guvernare. La acel moment, reușita principală a Revoluției era considerată împărțirea suveranității între Coroană și legislativ.

Reușita a fost însă anulată de fuga regelui la Varenne, arătând că Regele nu era deloc dispus să-și împartă suveranitatea cu legislativul. Teoria suveranității împărțite a ajuns să fie dată la o parte în favoarea suveranității nedivizate, iar monarhia constituțională s-a transformat în Republică. Montesquieu a pierdut în fața lui Rousseau.

A doua etapă a Revoluției. Rousseau și Republica.

Burke îl considera pe Rousseau principalul ideolog al Revoluției încă din 1790, dar abia după fuga regelui republicanismul a ajuns în fruntea agendei revoluționarilor. Odată ce Rousseau l-a înlocuit pe Montesquieu, concepția sa asupra libertății a înlocuit-o pe cea din *Spiritul legilor*. Dacă Montesquieu înțelesese libertatea ca fiind lipsa restricțiilor în a face ce dorești în limitele legii, Rousseau definea libertatea ca posibilitatea de a te conduce singur, trăind sub o lege pe care tu însuși ai adoptat-o. La Rousseau nici nu se punea problema împărțirii puterii între oameni, pentru că poporul era singura sursă a suveranității.

A doua fază a Revoluției poate fi observată între septembrie 1792 și noiembrie 1799 (momentul loviturii de stat napoleoniene). Aceasta e faza republicană, pentru care Rousseau a furnizat terminologia discursului revoluționar. Spre deosebire de Montesquieu, care era citat cu același respect calm ca și un Locke sau un Aristotel, Rousseau a fost idolatrizat, venerat. Rousseau murise în 1778, dar trupul său a fost dezgropat de la Ermononville și depus la Pantheonul din Paris în cadrul unei ceremonii solemne.

Dacă lucrarea sa, *Contractul social*, nu fusese citită pe scară largă, totuși ideile lui Rousseau au fost intens promovate în presă. El a încercat să se prezinte ca un om al poporului, care nu doar că își proclamase dragostea față de virtute și libertate, dar care o și demonstrase printr-o viață exemplară și o luptă constantă împotriva oprimării. El era, într-un fel, plebeul din rândul filosofilor, martirul și campionul oamenilor simpli. Cu toate acestea, tot el a furnizat și argumentele pentru Teroarea ce avea să urmeze. Deși a spus că un popor poate fi liber dacă se conduce, Rousseau a spus și că un om poate fi forțat să fie liber.

Ar fi nedrept să spunem că Robespierre a pus în practică teoria din *Contractul social*, dar el a folosit însă limbajul lui Rousseau, exploatând și distorsionând unele din ideile sale. Totuși, discreditarea lui Robespierre nu a atras și discreditarea lui Rousseau. Dacă dispariția lui Cromwell de pe scena politicii britanice i-a lăsat pe englezi cu o ură durabilă față de guvernarea republicană, execuția lui Robespierre nu însemna că francezii au încetat să mai fie republicani. După aceea, ideea suveranității națiunii nu a încetat niciodată să trezească sentimente profunde în Franța, și niciun rege (sau împărat) francez nu a mai fost la fel de sigur pe tron după ce credea în suveranitatea națiunii a prins rădăcini în conștiința națională a francezilor.

A treia etapă. Napoleon, imperiul și absolutismul luminat al lui Voltaire.

Când Prima Republică a fost înlăturată de Napoleon, lovitura sa de stat nu a marcat și sfârșitul revoluției, ci doar trecerea la a treia fază: cea imperială. Încă o dată, Napoleon nu a trebuit decât să se inspire din ideile Iluminismului francez. De data aceasta, a fost rândul lui Voltaire și al doctrinei sale a absolutismului luminat. Teoria, ca cea a lui Rousseau, păstra suveranitatea statului nedivizată, dar în acest caz ea nu era transmisă poporului, ci rămânea în mâinile monarhului.

Voltaire pretindea, ca și Montesquieu, că este un discipol al filosofilor englezi, cu precădere al lui Locke. Vizitase Anglia și descria acest regat ca fiind țara libertății. Lucrarea lui Voltaire, *Traite sur la tolerance*, se aseamănă extrem de mult cu *Letter for toleration* al lui Locke, aducând prea puține argumente în plus. Dar Voltaire nu a acceptat ideile suveranității împărțite și guvernului constituțional, așa cum le-a prezentat Locke. Voltaire era mai atras de ideile politice ale altui englez, Francis Bacon. Deși acesta murise în 1626, Voltaire considera că ideile sale puteau fi considerate potrivite pentru Franța secolului al XVIII-lea, depășindu-l chiar pe și pe Locke.

Voltaire îl admira pe Bacon ca om de știință, nu pentru că Bacon venise cu vreo importantă descoperire științifică, ci pentru că promovase ideea că știința ne poate salva. Bacon a argumentat că știința nu este doar un exercițiu intelectual, ci poate ajuta omul să controleze natura. Odată ce oamenii știu cum funcționează natura, ei o pot exploata în avantajul lor, îmbunătățind viața oamenilor prin tot soiul de dezvoltări în tehnologie și industrie.

Viziunea progresistă a lui Bacon și planul pentru progres al acestuia l-au atras pe Voltaire. Bacon susținea întărirea prerogativelor regale în defavoarea drepturilor Bisericii, Parlamentului și Curții. În opinia lui Voltaire, planul lui Bacon ar fi putut avea mai mult succes în Franța care, credea el, avusese o experiență fericită cu monarhia absolută sub regii Bourboni din secolul al XVII-lea. E ușor de înțeles admirația lui Voltaire pentru Henri al IV-lea; e însă mai greu de înțeles venerația sa față de Regele Soare, persecutorul protestanților și protectorul pioșilor. A fost sugerat că Ludovic al XIV-lea a atras latura estetică a imaginației voltairiene, care vedea în rege un artist ce impunea unitatea în haosul societății. Voltaire nu vedea niciun pericol în centralizarea puterii regale; în schimb, considera că marii inamici ai libertății sunt Biserica și instituțiile controlate de nobilime, inclusiv parlamentele. Eliminând aceste instituții, un guvern central puternic putea extinde și întări libertățile cetățenilor. Voltaire nu putea accepta doctrina lui Montesquieu a puterilor care se controlează și limitează reciproc pentru a produce libertatea prin echilibru.

Ideea regelui-filosof datează încă din antichitate. În secolul al XVIII-lea, mai mulți monarhi europeni au fost convinși de filosofii iluminați să joace acest rol. Printre ei, Ecaterina cea Mare a Rusiei, Împăratul Iosif al Austriei, Frederic al Prusiei. În schimb, regii francezi nu au fost atrași de ideile lui Voltaire. Dar Napoleon da. Odată ce a preluat puterea, el a adoptat proiectul voltairian. El putea pretinde că este ceva mai mult decât un dictator militar. A pus bazele unui guvern de intelectuali: Destutt de Tracy, Volney, Cabanis și Daunou, oameni care se considerau moștenitori ai iluminismului, exponenți a ceea ce ei numeau "știința ideilor". Napoleon a sprijinit crearea unor instituții de esență baconiană, precum institutele politehnice sau liceele, transformând educația într-una din principalele priorități ale politicii imperiale.

După cum era de așteptat, Napoleon a modificat teoria voltairiană a absolutismului luminat în direcții pe care Voltaire nu le-ar fi acceptat, introducând un element cvasi-democratic: plebiscitul, ca modalitate de legitimare a despotismului. Voltaire nu fusese niciodată un admirator al ideilor democratice, considerând că marea masă poporului nu era suficient de "luminată". După cum avea să afle Napoleon, odată ce poporul a fost adus în arena politică a Franței, el nu a mai putut fi dat la o parte. Trebuia doar să fie convins să se lase condus de cineva, iar Napoleon a dat dovadă de geniu politic în acest sens. Pentru reușita sa în acest domeniu, ar fi câștigat admirația lui Voltaire. Și-ar fi atras, în schimb, critica filosofului pentru restabilirea drepturilor Bisericii Catolice și pentru aventurile militare.

Cei 15 ani de Consulat și Imperiu, deși Napoleon a respins instituțiile republicii, au contribuit la consolidarea și perpetuarea acelor instituții introduse în fazele timpurii ale revoluției. Napoleon nu a fost un contrarevoluționar. Chiar și restaurarea Bisericii a fost de fapt reintroducerea unui cult pe care îl ținea sub control, nu căruia i se supunea. Napoleon a păstrat caracterul republican al imperiului, așa cum o făcuseră romanii în antichitate. Odată ce revoluționarii francezi au scăpat de regi, au început să se considere *romanii lumii moderne*. Arta și arhitectura în stil *empire*, organizarea militară a armatei, chiar și numele rangurilor civile precum *consul* și *senator* erau direct inspirate de modelul roman. Astfel, francezii nu s-au îndepărtat prea mult de ideile moderne și democratice ale lui Rousseau care, deși prefera Sparta Romei și credea că libertatea poate fi obținută într-un mic oraș-stat, și el era de acord cu reînvierea idealurilor romane în locul celor creștine, așteptând emergența unui nou tip de om, în vechea formă a cetățeanului-soldat din Antichitate.

Rousseau chiar prevăzuse că micuța insulă Corsica avea, într-o bună zi, să dea un lider care va uimi lumea. Acest lider și-a datorat o bună parte din succes adoptării politicilor despotismului luminat al lui Voltaire, îmbrăcându-le însă în limbajul republican inspirat de Rousseau. Nu a fost o sinteză veritabilă, căci a luat fondul uneia și formele celeilalte. Însă această sinteză i-a permis lui Napoleon să devină atât de popular în Franța, încât regimul său nu a putut fi dărâmat decât de coaliția marilor puteri europene.